

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ ДОНЕЦКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ДОНБАССКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И АРХИТЕКТУРЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

**Республиканской
очно-заочной научной конференции**

«НАУКА И МИР В ЯЗЫКОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ»

20 ноября 2015 г.

г. Макеевка

УДК 80(06)+81(06)

ББК 81.2

*Печатается по решению ученого совета Донбасской национальной академии
строительства и архитектуры. Протокол № 3 от 30.11.2015 г.*

Наука и мир в языковом пространстве: сб. науч. трудов Республиканской очно-заочной научной конференции (20 ноября 2015 г.). – Макеевка, 2015. – 644 с. : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://donnasa.ru/inform.php?lng=r&pid=2468&art=2469>.

Сборник содержит 160 научных работ участников Республиканской очно-заочной научной конференции «Наука и мир в языковом пространстве» (Макеевка, 20 ноября 2015 г.).

Материалы представлены по таким тематическим направлениям: «Теоретико-методологические и прикладные проблемы филологии»; «Ономастика Донбасса»; «Язык как отражение духовных и этнокультурных ценностей»; «Межкультурная коммуникация: проблемы и перспективы»; «Методика преподавания лингвистических дисциплин: традиции и инновации»; «Язык и средства массовой информации», каждое из которых состоит из двух частей: 1) работы учёных-лингвистов, литературоведов, культурологов, методистов, педагогов (собственные и в соавторстве); 2) статьи и тезисы аспирантов, магистрантов, студентов, учащихся 10–11 классов под руководством преподавателей.

Издание заинтересует учёных-филологов, педагогов, студентов, учащихся, а также широкий круг читателей.

Редакционная коллегия:

Горохов Е. В.	– председатель оргкомитета, ректор академии, д.т.н., профессор;
Зайченко Н. М.	– проректор по учебной работе, д.т.н., профессор;
Муцанов В. Ф.	– зам. председателя оргкомитета, проректор по научной работе, д.т.н., профессор;
Назим Я. В.	– проректор по научно-педагогической работе и международным связям, к.т.н., доцент;
Левченко В. Н.	– проректор по научно-педагогической и воспитательной работе, к.т.н., профессор;
Назар Р. Н.	– заведующий секцией языковой подготовки и межкультурной коммуникации кафедры прикладной лингвистики и этнологии, к.ф.н., доцент;
Новикова Ю. Н.	– доцент секции языковой подготовки и межкультурной коммуникации кафедры прикладной лингвистики и этнологии, к.ф.н., доцент;
Стифеева А. А.	– начальник отдела дополнительного образования и воспитательной работы (Управление образования администрации Старобешевского района).

ПРОЕКТУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ДІАЛЕКТНОГО ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА З УРАХУВАННЯМ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ КОРИСТУВАЧІВ

Серебряк Марина Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри української мови і загального мовознавства
Луганський державний університет ім. Тараса Шевченка

У ХХІ ст. зі стрімким розвитком комп'ютерних технологій суспільство потребує нового формату укладання діалектних фразеологічних словників (ДФС), який би надавав максимально повну інформацію, організовану в зручній і доступній спосіб. Електронні словники, як підтверджує практика їх використання, “одержали й одержують велике поширення серед сотень тисяч людей у всьому світі внаслідок своєї повноти, зручності доступу і простоти у використанні” [12, с. 9].

Над проблемами укладання електронних словників у сучасній слов'янській лексикографії працюють М. Банько, А. Баранов, В. Войнов, Н. Дарчук, П. Жмігородський, О. Загоровська, В. Широков, та ін. За свідченням учених, упровадження комп'ютерних технологій вимагає розроблення нового типу ДФС, що передбачає серйозну перебудову насамперед способів відбору, опрацювання й репрезентації інформації користувачам. На думку І. М. Кульчицького, О. В. Загоровської [3; 6], перенесення традиційної галузевої інформації на електронний носій є недостатнім на сьогодні. Є. А. Карпіловська з цього приводу зауважила, що суспільні замовлення, які визначають особливий об'єкт комп'ютерної лінгвістики, – це передусім подати суспільству і науковцям таку модель мови, яка давала би можливість одержувати якісно нову інформацію про саму мову і заклала би надійне підґрунтя для розв'язання суспільно значущих проблем [4]. Відтак, метою статті є окреслення нових способів укладання ДФС з урахуванням комп'ютерних технологій.

Новий тип комп'ютерного ДФС повинен формуватися з огляду на той факт, що фразеологічні одиниці (ФО) викликають зацікавлення в мовців, оскільки несуть у собі величезний комплекс екстралінгвальної (етнокультурної, енциклопедичної й ін.) інформації. На нашу думку, саме ця інформація пов'язана із зацікавленням користувачів та формуванням у них пізнавального інтересу до вивчення фразеології. На жаль, на сьогодні мало уваги звертають на дидактичну функцію ДФС як важливого інструментарію в навчально-виховному процесі в аспекті пізнання особистістю мови. Проблема полягає в тому, що словники переважно сформовані з відривом від пізнавальних потреб особистості й не дають мотиваційних поштовхів до більш різнобічного вивчення фразеології.

До самої ідеї врахування мотивації особистості під час укладання комп'ютерного ДФС нас наштовхнув багаторічний досвід роботи відомого

фразеолога й фразеографа, доктора філологічних наук, професора В. Д. Ужченка. З власного спостереження визначаємо, що принцип його роботи полягав у зацікавленні студентів до вивчення фразеології. На початкових етапах викладання предмету учений подавав різноманітні факти щодо виникнення ФО, етнокультурної підоснови її функціонування, наводив оригінальні приклади з художньої літератури, що викликало стійкий інтерес до більш глибокого вивчення. У процесі подальшого наукового заглиблення у “фразеосвіт”, науковець скеровував дослідження студента в напрямі пізнання не тільки лінгвістичних особливостей ФО, але і їх взаємозв’язку з народною культурою, побутом і традиціями, світоглядом і стереотипами. Учений засвідчив, що “когніція означає пізнавальний процес або сукупність психічних процесів, що служать обробці й переробці інформації, яка надходить до людини..., вона включає усвідомлення самого себе, оцінку самого себе й навколишнього світу, побудову особистої картини світу” [11, с. 215]. Важливу роль у цьому процесі відіграє інформація культурологічного, психоментального порядку, яка сконцентрована передовсім у народній фразеології й тісно пов’язана з позамовними сутностями. У зв’язку з цим учений приділяв увагу вивченню концепту – “багатовимірному культурно значущому соціопсихічному утворенню в колективній свідомості певної мовної спільноти, “розсіяному” зокрема в корпусі фразеології, пареміологічному фонді, у системі стійких порівнянь, що відбивають образи-еталони” [11, с. 215]. Таким чином, своїм особистим прикладом учений постійно демонстрував і заглибленість у суто лінгвістичні аспекти вивчення фразеології, і постійний пошук екстралінгвальної інформації про ФО. Вважаємо, що відтворення цих типів інформації в ДФС дозволить задовольнити пізнавальний інтерес користувачів, сформувати мотивацію до пошуку нових фактів щодо виникнення й функціонування ФО. Такий потужний чинник мотивування особистості як взаємозв’язок лінгвістичної й екстралінгвальної інформації дозволяє зацікавлювати користувачів до вивчення фразеології, виховувати повагу до національної культури й мовних традицій, студентів філологічних спеціальностей заохочувати до наукової діяльності. Безумовно, проблема мотивування в пізнавальній діяльності потребує дослідження саме в аспекті вироблення відповідних методів фразеографії.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з питань мотивації (В. Г. Асеев, П. М. Якобсон, І. С. Виготський та ін.), ми виділили такі важливі для укладання ДФС положення: найбільшою силою серед мотивів інтелектуальної діяльності є пізнавальний інтерес; важливу роль для мотивування особистості до пізнавальної діяльності відіграють духовні, культурні потреби, якими є “потреби в одержанні корисної та цікавої інформації, розвитку світогляду” [5, с. 50]; формуванню мотивації особливо перешкоджає бідність й одноманітність запропонованого для засвоєння матеріалу. Отже, відповідатиме пізнавальним потребам той ДФС, який надаватиме особистості різноманітну інформацію – підґрунтя для аналізування глибинних смислів ФО, пошуку взаємозв’язків між ними й культурою,

традиціями, історією тощо. Важливість цієї думки підтверджується збереженням постійного інтересу до видатних праць В. І. Даля, Б. Д. Грінченка, І. Я. Франка, Б. Сихти й ін., оскільки в їхніх словниках було здійснено не тільки роз'яснення мовних одиниць, а за рахунок залучення екстралінгвальної інформації було відтворено особливості життя суспільства певної епохи. Отже, погоджуємось з З. Г. Гаком, В. В. Жайворонком Ю. Консем у тому, що удосконалення словника має проводитись за рахунок поєднання лінгвістичної інформації з відомостями енциклопедичного, етнолінгвістичного, культурно-історичного характеру [2], а “принциповою рисою діалектного словника має бути не тільки презентація мовних одиниць з дефініціями, але також відтворення їх зв'язку з іншими одиницями, особливо у сфері матеріальної та духовної культури” [13, с. 12]. Така методика опису співвідноситься з пізнавальними інтересами користувачів, задоволення яких мотивуватиме особистість до більш глибокого вивчення фразеології.

Зауважимо, що саме завдяки комп'ютерним технологіям, які забезпечують передачу інформації без обмеження її обсягу й конфігурованих форматів (текстового, символіко-графічного, кольорового, звукового), стає можливим повною мірою актуалізувати мотивацію особистості до пізнання фразеології.

Спираючись на дослідження учених, ми спробували окреслити деякі перспективи реалізації принципу мотивації в словниковій статті комп'ютерного ДФС. Отже, до словникової статті поряд з ґрунтовним комплексом лінгвістичної інформації необхідно системно впроваджувати такі елементи:

1) історико-етимологічна довідка: *ходити на балон*, гірн., жарг. “випивати, відзначаючи якусь подію” • Од звичаю шахтарів деінде пригощати перед відпусткою. *Балон*, жарг. – трилітрова банка [10, с. 49];

2) культурологічний коментар: *зозуля підклала*, евф. “про народження дитини” (частіше позашлюбної). • В основі виразу звичка зозулі підкладати яйця в чужі гнізда [10, с. 213]; за однією з легенд, зозуля хотіла звити гніздо на Благовіщення, коли ще жодна птиця не в'є гнізда, за що Бог її покарав, тому вона свого гнізда не має [1, с. 251];

3) тлумачення компонентів: *гони знати* “обманювати, брехати”. • *Гони* – українська старовинна міра довжини, власне, ріллі, ниви, що приходиться в один бік без повороту плуга. Первісно, вочевидь, “не мати вплину у вигадках” [10, с. 91]; *горобців руками лове* “моторний” [10, с. 144] – *горобець* – птах, якому притаманна символіка спритності, моторності [1, с. 146];

4) розкриття екстралінгвальних умов функціонування АФО: *заєць дорогу перебіг* “не поведеться” [10, с. 134]. • Особливо поширений в сфері рибальства, мисливства: той хто рибалить, не повинен був згадувати зайця, оскільки *риба та зайці приведуть у старці*. Рибацька заборона згадувати тварину під час промислу пояснювалась ще й тим, що заєць підкоряється лісовику, а не водянику [8, с. 287]. Сплавники плотів теж дотримуються подібного застереження, бо порушення табу віщує мілину, розбиті плоти й под. неприємності [7, с. 192]; можливе зближення символічного значення слова

заєць “полохливий” із тим, хто йде полювати на зайців (=мисливцями), які можуть виявитися теж полохливими й багато не заповнюють [10, с. 134];

5) наочна ілюстрація реалії, яка тлумачиться, образу порівняння тощо: *хоч (хоть) у бердо тягни (тяни)*. Дуже худий. – 'Зоўс'ім з'в'іўс'а ч'оло'в'ік / хоч' у 'бердо т'а'ни (Марк); Луган, Новр. • *Бёрдо* – (фото) вид гребеня в рамці ткацького верстата, крізь зуби якого проходять нитки основи. Образна основа виразу ґрунтується на тому, що крізь щільно розташовані зуби берда “можна” протягти тільки худу людину. Пор. *хоч крізь тин тягни* [10, с. 57].

Звернімо увагу, що комп'ютерні технології дозволяють удосконалити якість опрацювання матеріалу, а також змінити формат його репрезентації. Під час укладання комп'ютерного ДФС стає можливим створити фонд аудіозаписів діалектних текстів, інтерактивні карти населених пунктів, етнографічний фотоальбом з обстежених населених пунктів тощо. Такі елементи позитивно впливатимуть на якість опрацювання матеріалу, підвищуватимуть рівень функціонального призначення ДФС, мотивуватимуть користувачів до вивчення національної фразеології.

Отже, на основі здійсненого аналізу нами було запропоновано новий спосіб укладання комп'ютерного ДФС, спроектованого з урахуванням пізнавального інтересу користувачів. Вважаємо, що укладач повинен дати можливість користувачеві зануритись у комплекс взаємопов'язаної наукової й енциклопедичної інформації, відчутти дослідницьку атмосферу, мотивуючи його тим самим до подальшої пошуково-пізнавальної діяльності. Цим визначається дидактична функція комп'ютерного ДФС, мета якого – формування стійкої пізнавальної активності особистості в напрямку вивчення фразеології. Реалізація цієї мети безпосередньо залежить від урахування пізнавальних потреб, а відповідно й від збагачення змістової частини словника, можливості миттєвого переходу в необхідну користувачу інформаційну площину з метою отримати довідку про зацікавлене явище чи факт. Перспективою подальшого дослідження є розроблення, обґрунтування й апробація методів опрацювання фразеології у комп'ютерному ДФС згідно з пізнавальними інтересами користувачів.

Література

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
3. Загоровская О. В. Проблемы общей и диалектной семасиологии и лексикографии / О. В. Загоровская. – Воронеж : Научная книга, 2011. – 383 с.
4. Карпіловська Є. А. Українська комп'ютерна лінгвістика сьогодні : текст публічної лекції від 19.01.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polit.ua/lectures/2011/01/19/karpilovskaya.html>

5. Коваленко І. П. Формування інформаційних потреб як фактор розвитку особистісних та професійних якостей студентів вищих навчальних закладів / І. П. Коваленко, С. А. Усенко // Духовність особистості : методологія, теорія і практика. – Луганськ. – 2006. – Вип. 4 (17). – С. 48–53.
6. Кульчицький І. М. Комп'ютерно-технологічні аспекти створення сучасних лексикографічних систем / І. М. Кульчицький. – К. : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України, 2002. – 57 с.
7. Славянская міфологія : енцикл. словарь / Науч. ред. : В. Я. Петрухин и др. – М. : Эллис Лак, 1995. – 416 с.
8. Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. – М. : Междунар. отношения, 1995. – Т. 2. – 1999. – 697 с.
9. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
10. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма матер, 2005. – 335 с.
11. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.
12. Черницький В. Б. Комп'ютерна лексикографія : навч. посіб. / В. Б. Черницький. – Миколаїв : НУК, 2004 – 84 с.
13. Kaś J. Słownik regionalny wśród słowników gwarowych / J. Kaś // Polszczyzna mówiona ogólna i regionalna : materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej / pod. red. В. Dunaju, М. Raka. – Kraków, 2009. – S. 11–19.